

ЩОДО ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕННЯМИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗАКЛАДАМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF FORMATION OF LEGAL AWARENESS ON THE ISSUES OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF STUDENTS WITH LIMITATIONS OF LIFE BY INCLUSIVE TOURISM: RECOMMENDATIONS FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті розглянуто комплексне питання соціально-психологічної реабілітації студентів з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму. Визначена нормативно правова база з теми дослідження, зроблений огляд літератури та вчених, які займалися цим питанням. Проаналізовано поняття інклюзивного туризму й параметри, які необхідні для впровадження системи доступного туризму, серед яких – безбар'єрні напрями: інфраструктура та зручності; транспорт; якісні послуги які надаються кваліфікованим персоналом; адаптовані виставки, атракціони й адаптовані для осіб з інвалідністю системи бронювання, сайти та послуги. Розглянуто питання впровадження інклюзивного туризму через призму законодавчих актів і шляхом запозичення досвіду зарубіжних країн. Визначено відповідність упровадження такого виду туризму в контексті Цілей сталого розвитку, зокрема ціль 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям, ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними. Особливу увагу приділено соціальній і психологічній реабілітації як комплексній системі реабілітації в межах ЗВО й роботі команди психолого-педагогічного супроводу. Запропоновані рекомендації ЗВО щодо соціально-психологічної реабілітації студентської молоді засобами інклюзивного туризму, основні з яких: залучення до створення інклюзивного туристичного маршруту студентів з інвалідністю; обов'язково пересвідчитися в доступності (наявності пандусів, ліфтів, спеціальних санітарних кімнат тощо), у музеях, історичних і культурних пам'ятках, готелях; під час організації туру та реабілітаційної програми, окрім НПП та осіб з інвалідністю, залучайте представників психологічної служби, МСЕК, інклюзивно-ресурсних центрів для отримання повноцінної картини й урахування всіх особливостей.

Ключові слова: студенти з ООП, соціально-психологічна реабілітація, рекомендації, інклюзивний туризм, команда психолого-педагогічного супроводу.

The article considers the complex issue of social and psychological rehabilitation of students with disabilities by means of inclusive tourism. The normative legal base on the research topic is determined, the literature and scientists who dealt with this issue are reviewed. The concept of inclusive tourism and the parameters necessary for the implementation of an accessible tourism system are analyzed, including: barrier-free areas: infrastructure and amenities; transport; quality services provided by qualified personnel; adapted exhibitions, attractions and adapted for people with disabilities reservation systems, sites and services. The issue of introduction of inclusive tourism through the prism of legislative acts and by borrowing the experience of foreign countries is considered. The relevance of the introduction of this type of tourism in the context of the Sustainable Development Goals, in particular goal 9. Establishment of sustainable infrastructure, promotion of inclusive and sustainable industrialization and innovation, and goal 10. Reduction of inequality within and between countries. Particular attention is paid to social and psychological rehabilitation as a comprehensive system of rehabilitation within the free economic zone and the work of the team of psychological and pedagogical support. Recommendations to universities on social and psychological rehabilitation of student youth by means of inclusive tourism are offered, the main of which are: involvement of students with disabilities in the creation of an inclusive tourist route; be sure to check the availability (availability of ramps, elevators, special bathrooms, etc.), museums, historical and cultural monuments, hotels; During the organization of the tour and rehabilitation program, in addition to teachers and people with disabilities, involve representatives of the psychological service, inclusive resource centers to get a full picture and take into account all the features.

Key words: students with disabilities, social and psychological rehabilitation, recommendations, inclusive tourism, team of psychological and pedagogical support.

УДК 159.9:316.6:48-056.26
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.35>

Чупіна К.О.

аспірант кафедри психології
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

Сьогодні першочерговим завданням, як поставив перед собою уряд і Міністерство освіти і науки України, стало створення інклюзивної моделі освіти, яка передбачає включення осіб з інвалідністю в загальне освітнє середовище і створення всіх необхідних умов для їх повноцінної інтеграції в суспільство.

Окрім створення безбар'єрного освітнього середовища, пріоритетним стало питання психолого-педагогічного супроводу студентів з ООП, їх реабілітація та повноцінне включення

в соціум. Одним із сучасних видів реабілітації, який активно почав розвиватися в Україні, є інклюзивний туризм.

Серед дослідників, які вивчали психолого-педагогічний супровід студентів, варто відзначити Г. Давиденко, О. Кравченко, Л. Малинович, swot-аналіз інклюзивного освітнього середовища вітчизняних університетів провели В. Козуля та Ю. Скиба. Питання впровадження інклюзивного туризму, а також його потенціал у соціальній реабілітації студентів

з інвалідністю розглядала М. Дяченко, О. Дишко. Нормативно-правове забезпечення інклюзивного туризму в роботах висвітлили І. Карпич, М. Перфільєва.

Створення доступного освітнього середовища для студентів з ООП регламентується низкою нормативних документів, серед яких – Конституція України, у ст. 53 якої зазначено: «Кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пілг учням і студентам»

Закон України «Про освіту» [3] у ст. 3 декларує право кожного на отримання якісної освіти й неприпустимість дискримінації за расою, інвалідністю, статтю, релігійними або політичними переконаннями; у п. 4 ст. 19 наголошує: «Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку»; ст. 20 декларує особливості інклюзивного навчання й базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Закон України «Про вищу освіту» [2] у ст. 3 декларує необхідність створення в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) необхідних умов для реалізації права на якісну вищу освіту особам з ООП.

Важливим документом у сфері інклюзивного навчання стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10 липня 2019 р. № 635 [7], що декларує «надання освітніх послуг на рівній основі, без дискримінації та передбачає: створення інклюзивного освітнього середовища; застосування принципів універсального дизайну в освітньому процесі; забезпечення в разі необхідності розумного пристосування».

Для повноцінної інтеграції студента з ООП в освітній процес на базі ЗВО може створюватися команда психолого-педагогічного супроводу або відповідний підрозділ, який складається з НПП, адміністрації факультету/університету, психолога, фахівців системи соціального захисту населення, а також представників ІРЦ та реабілітаційних установ.

Важливим складником психолого-педагогічного є психологічна адаптація, особливо під час 1 року навчання, під час якої головним завданням психолога ЗВО є створення системи заходів, спрямованих на формування в особи здатності пристосовуватися до наявних у суспільстві вимог і критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей цього суспільства [1].

Психолого-педагогічний супровід являє собою системну діяльність практичного психолога та педагога, що сприяє засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню студента з ООП, його інтеграції в соціум.

Одним із видів реабілітації, який поєднує в собі всі завдання психолого-педагогічного супроводу, став інклюзивний туризм.

Особливістю туризму як засобу реабілітації й пізнання навколишнього середовища є його широкий діапазон практично всіх видів соціальної та фізичної реабілітації.

Міжнародний досвід свідчить, що найбільш розвиненим інклюзивний туризм є в США та країнах Європи. Забезпечення умов для розвитку інклюзивного туризму визначено в значній кількості нормативно-правових документів, а саме: Конвенції про права осіб з інвалідністю, що в ст. 20 закликає держави-учасниці вжити ефективних заходів для забезпечення індивідуальної мобільності осіб з інвалідністю з максимально можливим ступенем їхньої самостійності, зокрема, шляхом:

- сприяння індивідуальній мобільності осіб з інвалідністю вибраним ними способом, у вибраний ними час і за доступною ціною;
- полегшення доступу осіб з інвалідністю до якісних засобів, що полегшують мобільність, пристроїв, допоміжних технологій і послуг помічників і посередників, зокрема, за рахунок надання їх за доступною ціною;
- навчання осіб з інвалідністю та кадрів спеціалістів, що з ними працюють, навичок мобільності;
- спонукання підприємств, що займаються виробництвом засобів, які полегшують мобільність, пристроїв і допоміжних технологій, до врахування всіх аспектів мобільності осіб з інвалідністю [6].

Значний внесок і розвиток туризму внесла Декларація Манілі про світовий туризм (Всесвітня конференція з туризму, відбулася в Манілі, Філіппіни, із 27 вересня по 10 жовтня 1980 року) [10], що декларує необхідність доступного туризму, зокрема міжнародного, незважаючи на соціальний статус або стан здоров'я.

Розглядаючи питання впровадження інклюзивного туризму через призму Цілей сталого розвитку, варто відзначити **ціль 9**. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій

і сталій індустріалізації та інноваціям, зокрема в п. 9.1 зазначено: «Розвивати якісну, надійну, стійку та сталу інфраструктуру, включаючи регіональну і транскордонну інфраструктуру, з метою підтримки економічного розвитку й добробуту людей, приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу для всіх»; **ціль 10.** Скорочення нерівності всередині країн і між ними, що в п. 10.3 наголошує про потребу забезпечити рівність можливостей і зменшити нерівність результатів у тому числі шляхом скасування дискримінаційних законів, політики і практики та сприяння прийняттю відповідного законодавства, політики й заходів у цьому напрямі [8].

Інклюзивний туризм – це форма туризму, яка включає процес співпраці між різними учасниками у сфері туризму й передбачає надання людям з інвалідністю доступності, включаючи мобільний, візуальний, слуховий і когнітивний складники доступності, надає право функціонувати незалежно, на рівних умовах із почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища [4], поєднує завдання соціальної та психологічної реабілітації.

Такий вид туризму відноситься до туризму, який задовольняє потреби широкого кола споживачів, включаючи людей з інвалідністю, людей похилого віку та сім'ї з покоління в покоління. Він передбачає усунення бар'єрів ставлення та інституцій у суспільстві й охоплює доступність у фізичному плані (навколишнього середовища, транспорту, будівель, інформації та зв'язку).

Головна мета інклюзивного туризму – адаптувати туристичні напрямки, продукти та послуги для всіх людей незалежно від їхніх фізичних обмежень, інвалідності чи віку [11].

Відповідно до Європейської мережі доступного туризму (ENAT, nd), доступний туризм включає:

- безбар'єрні напрямки: інфраструктуру та зручності;
- транспорт: повітряний, сухопутний і морський транспорт, адаптований для всіх користувачів;
- якісні послуги, які надаються кваліфікованим персоналом;
- адаптовані виставки, атракціони;
- адаптовані для осіб з інвалідністю системи бронювання, сайти й послуги [9].

Соціальна реабілітація призначена для осіб з інвалідністю, які потребують підтримки в повсякденному житті. Метою такого виду реабілітації є навчання, розвиток навичок, покращення рівня адаптації в суспільстві. Також соціальна реабілітація включає підтримку під час навчання та створює передумови для часткового або повного відтворення працездатності.

На базі ЗВО допомагає студентам з ООП соціалізуватися в новому середовищі під час подорожей і спілкування з іншими учасниками групи.

Психологічна реабілітація розглядається як система медико-психологічних і педагогіко-соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психічних функцій, особистісного, соціального та професійного статусу хворих та інвалідів. Завдання психологічної реабілітації – розробка й використання методів відновлення конструктивних особистісних установок і подолання наслідків хвороби [5].

Під час проведення інклюзивних туристичних маршрутів відбувається корекція негативних проявів інвалідності, таких як низький рівень адаптації, негативна самооцінка, страх перед роботою в команді або публічними виступами.

Такий вид реабілітації має багато позитивних сторін, серед яких – поєднання пізнавальної діяльності й корекційної програми, можливість індивідуального консультування або групова робота. Проте задля якісної організації інклюзивних турів варто враховувати деякі пункти, які охоплюють питання проживання, харчування і створення культурної програми. Також значну увагу варто приділити розробці корекційної програми відповідно до запитів групи й адаптувати її, зважаючи на нозології або особливості сприймання членів групи.

Серед основних рекомендацій ЗВО щодо соціально-психологічної реабілітації студентської молоді засобами інклюзивного туризму варто відзначити такі:

1. Залучайте до створення інклюзивного туристичного маршруту студентів з інвалідністю, адже вони найкраще знають свої потреби;
2. Створюючи тренінг або програму, урахуйте особливості студентів (дублюйте завдання вправи на фліп чарті або ватмані, робіть комбіновані команди, давайте більше часу для виконання того чи іншого завдання);
3. Під час формування туру й бронювання готелів обов'язково потрібно пересвідчитися в доступності (наявності пандусів, ліфтів, спеціальних санітарних кімнат тощо), у музеях, історичних і культурних пам'ятках дізнатися про умови архітектурної доступності, про можливість аудіогіда або можливості модифікації екскурсії відповідно до потреб групи;
4. Перед замовленням харчування переконайтеся, що в учасників немає алергій на певні продукти, за наявності обов'язково сформуєте список осіб і продуктів, які вони не вживають. За необхідності потурбуйтеся про безлактозне меню або меню для вегетаріанців;
5. До початку проведення інклюзивного туру та після нього проведіть анкетування (або опитування) і рефлексію задля покращення

якості реабілітаційних послуг і зменшення негативних факторів;

6. Користуйтеся допомогою волонтерів під час проведення тренінгів і турів, волонтери стануть гарною підтримкою під час подорожі, проживання та відвідування культурних пам'яток;

7. Під час організації туру та реабілітаційної програми, окрім НПП та осіб з інвалідністю, залучайте представників психологічної служби, МСЕК, інклюзивно-ресурсних центрів для отримання повноцінної картини й урахування всіх особливостей;

8. Організуйте різні види турів для студентів з різними нозологіями (лікувально-оздоровчий тур, екологічний тур, культурно-пізнавальний тур, спортивний тур) і досліджуйте ефективність кожного з них, за необхідності поєднуйте різні види;

9. За можливості включайте інклюзивні туристичні маршрути до ІПР та в план роботи команди-психолога педагогічного супроводу як вид активної реабілітації;

10. Завчасно попереджуйте про програму та маршрут туру, давайте чіткі рекомендації щодо поїздки й вичерпні відповіді на запитання;

11. Під час проведення тренінгів і групової роботи використовуйте вправи на командотворення, досягнення цілей і розвиток комунікативних навичок;

12. Проводьте організаційні зустрічі з організаційним комітетом та учасниками заздалегідь, щоб проговорити всі організаційні моменти, розподілити ролі, узгодити форми й методи роботи, скласти відповідний план дій;

13. Потурбуйтеся про окрему ізольовану кімнату або виділіть місце в пішому поході для проведення індивідуальних консультацій, що забезпечить анонімність отриманої інформації та вільне спілкування з психологом;

14. Проводьте індивідуальні консультації (за можливості використовуйте МАК карти, асоціації та інші види арт-терапії).

У статті здійснено узагальнення проблеми соціально-психологічної реабілітації засобами інклюзивного туризму. У ході аналізу проблеми схарактеризовано поняття інклюзивного освітнього середовища й інклюзивного туризму, їх законодавчий аспект і позитивні реабілітаційні властивості. Установлено, що інклюзивний туризм є значним складником психолого-педагогічного супроводу студентів

з ООП та включає в себе адаптацію й соціалізацію студентів з інвалідністю, підвищення їхніх комунікативних навичок і навички роботи в команді. Запропоновано рекомендацій ЗВО щодо соціально-психологічної реабілітації студентської молоді засобами інклюзивного туризму

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України / Верховна Рада України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2961-15#Text> (дата звернення: 01.02.2021).
2. Про вищу освіту : Закон України / Верховна Рада України. Київ, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 04.05.2021).
3. Про освіту : Закон України / Верховна Рада України. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.05.2021).
4. Інклюзивно-реабілітаційний туризм : посібник / за ред. Н.В. Барна, А.В. Коротєєва. Київ, 2020. 124 с.
5. Каплуненко Я.Ю. Психологічна реабілітація: історія та сьогодення. Збірник тез наукових доповідей / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. С. 239.
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) / Верховна Рада України. 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/conv/page?lang=ru#Text (дата звернення: 06.03.2021).
7. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-p#Text> (дата звернення: 04.04.2021).
8. Цілі сталого розвитку / Україна. 2016. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення: 04.04.2021).
9. Accessibility in Tourism: challenges and opportunities. *Next Tourism Generation Alliance*. URL: <https://nexttourismgeneration.eu/accessibility-in-tourism-challenges-and-opportunities/> (дата звернення: 03.04.2021).
10. MANILA DECLARATION ON WORLD TOURISM. URL: <https://www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/65.%20Manila.PDF> (дата звернення: 05.03.2021).
11. What is "Accessible Tourism"? *European Network for Accessible Tourism*. URL: <https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.faq.744> (дата звернення: 03.04.2021).